

Ислам: Јени мәғәнни бирлијин јејәнмәси

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ИСЛАМ тарихина даир санбаллы әсәрләри илә чох јахшы танынан доктор Иһсан һәгги белә бир ма-рағлы суал ортаја атыр ки, көрәсән, Аллаһ-таала Мүһәммәд әл-Мустафа әл-җәһ-һиссәләми нијә заманәсинә көрә јуксақ инкишаф етмиш Чина, һиндистана, Ира-на, Јунаныстана вә јіз Рома империясына јох, Әрәбистан сәһрасына — о дөврдә мәдәни әләмдән чох уңгар бир јерә мүрсәл Пејғәмбәр гәрар вәрмишдир? һәрмәтли алим өзү өз суалына җаваб вәрмәјә чалышыр вә кәстәрир ки, «Мү-һәммәди камил бир Пејғәмбәр вә Пеј-ғәмбәрләрин мөһрү етмәк үчүн ону бү-түн мө'чүзә дәлилләри (әсбаб әл-и'чәз) илә әһәтә етмәк истәјән Иләһи Инајәт һәкми етмишди ки, она заһири вә ја дүн-јәви дәлилләр, бәшәри јәрдым вәситә-силә дејил, мошгун түғјан сәлиһә гаршы дурмапда халис Өз дәркәһиндән кәлән бир көмәклә әл тутсун, одур ки, ону сәһраја тәслим етмишди вә сонра бу туру, әһалисинин зәиф тәфәккүрү, би-ликсизлији вә позгун егидәләри сәјә-синдә барсыз-бәһәрсиз сәһрадан һик-мәт, мәдәнијәт, иршад, елим вә идрак сәјәсиндә чичәкләнән бағлар гәрар вәр-мишди».

Һәггигәтән, Исламын әзәмәтли бинасы, Аллаһ-тааланын Әрәбистан сәһрасынын әнжинлијиндә гәрар вәрдийи бу бина әсл мө'чүзәли бир сурәтдә тарихән сон дәр-рәчә ғыса бир вахт әрзиндә парлаг бир мәдәнијәтә чәвәрилмишди — әлә бир мәдәнијәтә ки, онун чичәкләнмәси дөв-рү һәлә дө өз һаилијәтләри илә инсан тәсәввүрүнү вәләһ едир.

Әкәр нәзәрдән кечирилән һадисәнин әсл мәһијәтинә, онун мө'нәзи тәбиәтинә вәрсағ, әзәли оларағ Исламын варлығы-на шәмил едилмиш фәзғәлмиш, үмүм-бәшәри мәдәни мәзмуну ашкар етмәк чәтин дејилдир вә бир чох мәһәтдән Исламын тарихи мүғәддәратыны мәһз бу мәзмун мүәјјән етмишдир. Ислама һәр һансы бир гәрәзсиз бахыш асанлығыла мүәјјән едә биләр ки, бу дин әввәлчә Әрәбистан јарымадасында, сонра һәм-сәһрадә әвәзиләрдә, сонра исә Јәр кү-рәсинин бә'үк бир һиссәсиндә мүәсир тәдигәтчиләрдән бәзиләринин мәдәни етдијиләри киими «фәтәһ әрәбләрин итти-сәди си'асәти», әләлхүсүс, «сәми тафә-ләрын мүһәчирәт дәлғасы» сәјәсиндә јох, она тәбиәтән хас олан үмүмбәшәри мәз-мунун ашкар едилмәси вә өзүнү көрчәк-ләшдирмәси сәјәсиндә јәјилыб бәргә-рар ола билмишдир. «Јени динин инки-шафы үчүн һәлледики амилләр онун физики һәкмиранлығы дејил, мәдәни гүд-ләтә, онун мүәјјән бир мәрафи вә ин-теллектуал мүһитдә јаранмасы дејил, она дахилән хас һәртәрәфлилик олмашдур».

ИСЛАМ вә чаһилијә дәјәрләри ара-сындағы кәскин фәргләр, бу ики дүнјәкөрүшү системинин бир-би-ринә тәм әкслији өзүнү дәрһал буюзә вәрмишдир. Тарихин бизим нәсилләр үчүн горујуб сахладығы ән әрәкән Ислам сәһәләриндән бириндә — гүрәшиләрин тәғибиндән гачарағ һәбәш өлкәсиндә исғыначағ ахтаран илк мүсәлман мүһә-чирләринин бу өлкәнин нәчәлиси — шаһы һүзуруна кәтирилдикләри вахт Чә'фәр бин Әби Талибин — Аллаһ он-дан разы олсун — шаһа хитабән сәлә-дији нитгдә бу фәргләр ачығ-әјдән сечи-лир: «Еј мәлики! Биз чаһилијә адәмләри (гөвмән әһл әл-чаһилијә) идик. Сәһм-ләрә ситајиш едир, өлмүш һәзән эти јәјирдик, гәбаһәт ишләдирдик, гоншулара пислики едирдик. Бизләрдән күчлүсү зә-иф оланы дидиб-јәјирди. Та Аллаһ бизә бизләрдән бир рәсул кәндәрәнадақ бе-ләмә кәдирдик. Биз онун әсил-нәсәбинә, доғрулуғуна, әминлијинә вә сафлығына

бәләд идик. О бизи Аллаһ јолуна дөвәт етди ки, Ону Бир биләк вә Она ибадәт едәк, өзүмүзүн дө, аталарымызын да дашлардан вә бүтләрдән ибадәт етдији-миз нә вәрдыса гопарыб атағ. О бизә сөздә-сәһбәтдә доғрулуг, әманәтә сәдә-пәт, гоншулуға бағлылығ, гоншуларла јахшы рәғтар, һарам бујурулан шәјләрдән вә гән төкмәкдән әл чәкмәк әмр етди, бизи гәбиһ ишләрдән, јалан да-нышмапдан, јетимин малыны јәмәкдән, иффәтли гадынлара шәр әтмәпдән чә-киндириди. О бизә әмр етди ки, Аллаһа ибадәт едәк, һеч нәји Она шәрик гош-мајағ. О бизә намаз, зәкат вә оруч әмр етди. Биз дө ону доғру данышан бил-дик, она иман кәтирдик, Аллаһ тәрәфин-дән кәтирдийиндә онун јәрдымә кәтдик — Аллаһа шәрик гошмајағат тәкчә Она ибадәт етдик, онун бизә һарам бујурду-ғуну һарам билдик, һалал бујурдуғуну дө һалал билдик».

✱ Мәккә шәһәри јахынлығындағы һә-ра, јахуд Нур дағы Ислам дүнјасында Гур'ани-Кәримин илк әјәсинин назил ол-дуғу јер киими шәһрәтләнишдир. Пеј-ғәмбәримиз Мүһәммәд әл-җәһ-һиссәләм тез-тез һәмин даға галхар, орда иба-дәт едәриш. Фотошәкилдә Нур дағы-нын бүгүнкү мәнзәрәси тәсвир олун-мушдур.

Аллаһын рәсулуна-сәлләләһу әләйһи вә сәлләм-Илаһи Ваһј вәситәсилә «әрәб /Гур'аны [Гур'әнән-әрәби]ән-Усуфи, 2] шәкиндә, «ајдын әрәб дилинда» (писан әрәби мубин—Нәһл, 103] вә «әрәб һәк-намәси» [һүкмән-әрәбијән-Рә'д, 37] киими назил едилмиш бу дәјәрләр би-лавәситә Исламын јәјылмасы вә бәргә-рар олмасы процесинин мәфсүрә әсә-сылы тәшкил етмишдир. Бә'зи еркән мү-сәлманлар һидәјәт Китабынын әрәб ди-линдә назил едилмәси әсасында сәһв оларағ белә күман едирдиләр ки, Исла-мын тә'сири јалпыз бу дилин дашыјычы-лары олан әрәбләрин јашадылары әра-зинин тәбии һүдудлары илә мәһдудлаш-малыдыр. Әлбәтте, бу јанлыш нәтәји-нәзәр Гур'ани-Кәримин Илаһи Варлығын «ејб дүнјасында» (әләм әл-ејб) тәзәһүр етмәси вә һадисәләр дүнјасында, «шә-һадәт дүнјасында» (әләм әш-шәһадә) бәјән олмасы һағында тәбғиј етдији тәсәввүрләрин мәнтигини, бу мәнтигин һәртәрәфлијини, һамыја аидлијини ис-тисна едә билмәзди. Гур'ани-Кәрим әрәб дилиндә вә әрәб Пејғәмбәри әл-җәһ-һиссәләм вәситәсилә назил едилсә дө, «Ки-таблар анасынын» (Үмм әл-китаб) бүтүн бәшәр нәслинә (кафғәтән ли-н-нас) кәң-дәрилдијинә шүбһә ола билмәз. һидәјәт рисаләсинин һамыја аидлији һәр шәјдән әввәл бүтүн тәзәһүрләриндә варлығын көрчәк һадисәси киими Ваһјин һәртәрәф-лијиндән ирәли кәлир. Гур'ани-Кәри-мин «Әрәб» тәбиәти онун јалпыз әрәб-ләрә назил едилдијинә јох, Китабын ди-

линин һамы үчүн «анлашығлы», «әјдын» олдуғуна дәләләт едир, буна әксс мә'на-лы дил киими исә Гур'анда лисан әчә-ми—«анлашылмајән дил» мәфһуму зикр едилир. Пејғәмбәр әл-җәһ-һиссәләмин тә-рәфдарларынын артығыны көрән гү-рәјш бүтпәрәстләринин җамааты ондан чәкиндирмак үчүн Гур'аны она бир нә-фәр румлунун вә ја хәчпәрәстин өјрәт-дији бәрәдә бөһтанына җаваб олан бир Гур'ән кәламында биз «әрәб дили» илә «әчәм дили» арасындағы фәргин милли зәминә әсаоланан фәрг дејил, јалпыз анлашығлығ дәрәчәси илә әлағәдар бир фәрг олдуғуну әјдын көрүрүк: «Ону анчағ бир бәшәр өјрәдир». Онларын һағдан дөнүб нијәтләриндә тутдуглары о кәсин дили әчнәбидир, һалбуки бу [Гур'анын дили] ајдын бир әрәб дилидир» (Нәһл, 103); «Әкәр Биз ону [Гур'аны] әчәмиләр-дән (әрәбчә билмәјәнләрдән) биринә назил етсәјдик, о да буну онлара ох-сәјди, јенә она иман кәтирмәздиләр» [Шү'әра, 198—199]; «Әкәр Биз ону әчәм-чә [җәри-әрәбчә] бир Гур'ан ғылсәјды, онлар дејәрдиләр ки: «Бунун ајәләри мүфәссәл ачылмалы дејилди!» Аја [Гур'аны тәбғиј едән] әрәб икән [Гур'ан өзү] әчәмчә!» Де: «О, иман кәтирәнләр үчүн һидәјәт вә шәфадыр...» (Фүссиләт, 44).

Мисал үчүн мурәиәт етдијимиз бу мүбарәк ајәләрдәки әчәм кәләмы Гур'-ани-Кәримин бир чох тәфсирләриндә мәншәчә, дини е'тигадча, һабелә чәмиј-јәтдә тутдуглары мәғамә көрә мүхтәлиф адәмларла әлағәдар изаһ едилир: фәрс Сәлман әл-Фариси (анчағ Сәлман—Ал-лаһ ондан разы олсун—Исламы Мәди-нәдә гәбул етмишдир, әјә исә Мәккә дөв-рүнә аид едилди); ики Бизанс хәчпәрәс-ти; Чәбәр, Јәссар, Јә'иш, Бәл'әм адлы кө-пәләр вә башгалары. Дикәр амилләрдән савәји, бу һәм дө юна дәләләт едир ки, Гур'ани-Кәримдәки әчәм мәфһуму һеч бир мүәјјән гөвмијәт үнсүрү мә'насы дашымыр вә јалпыз анлашылмаз бир дилдә данышан адамы нәзәрдә тутур.

ӘЛБӘТТЕ, бу һеч дө о демәк дө-јилдир ки, Ислам үмумијәтлә һәр чүр гөвмијәт әлағәләрини инкар едир, дин бирлијиндән башға һеч бир бирлик тәрзи танымағ истәмир јахуд вә-тәнә мәһәббәт һиссинә, мүсбәт мә'нада милли ифтихар һиссинә гаршы чыхыр. Хәјр, Исламда дини олан милли олана гаршы гојулмамышдыр, бу диндә дини оланла милли олан арасында тәмәс даи-рәси кенишдир. Бир вахтлар Мүһәммәд Әмин Рәсулзәдә—Аллаһ ондан разы ол-сун—дин илә милли азадлығ милли тә-рәғти јөнүмү киими «милләтчилик» ара-сындағы әлағәни ашкар етмәјә чалыш-ды. О јазырды: «Мәшһүр олан бир нә-зәријәжә көрә, дил илә миллијәт фикри јәкдикәринә нәгиздир, билхәссә, Ислам нәзәријәси гөвмијәт нәзәријәси илә һеч дө е'тилаф едә билмәз. Фәғәт, биз-чә, бу илк нәзәрдә сәһиһ киби көрүнү-јорса да һәггигәтән дө бу ики мәфһум («мүсәлманлығ» вә «милләтчилик») јәк-дикәри илә чох ә'ла е'тилаф едә биләр. Анчағ истәри ки, бу мәфһумлар әлими бир сурәтдә бири-бириндән ајрылсын вә нә-рәдә е'тилаф едиб нәрәдә ихтилаф елә-дикләри дүшүнүлсүн. Ихтилаф еләдик-ләри нәзәрләрдә исә дө е'тилаф етдиик-ләри бир чох нәггәләрин дө мөвчүд ол-дуғу вә бу ики нәзәријәнин мүхтәлиф дејил, мү'тәләф олдуғу, динләрин бир бәјнәлмиләлијәт вә дилләрин исә бир миллијәт вәчүдә кәтирдикләри нәзәриј-јәсини гәбул етдикдән сонра һәмән аш-кар вә бу хусусда бәһс етмәк белә ар-тығ олар».

(Арды вар)

الشيخ الاسلام
پاشا زادہ

Шејхүлислам һачы

Аллаһшүкүр ПАШАЗАДӘ,
Гафғаз Мүсәлманлары Идарә-синин Сәдри.